

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42-31 Ante Kovačić (497.5.)“18“
Primljeno 2015-06-26
Prihvaćeno za tisak 2015-08-26

GORENJE U KONCENTRIČNIM KRUGOVIMA:
MOTIV VATRE U ROMANU *U REGISTRATURI*
ANTE KOVAČIĆA

Mario Šimudvarac, Zagreb

Sažetak

Motiv vatre u realističnom romanu U registraturi hrvatskoga književnika Ante Kovačića značajan je motiv koji utječe na književno razdoblje u koje se djelo svrstava, likove romana i samu strukturu romanesknoga djela. U članku se komparatistički opisuju tri požara: požar na selištu Mate Zorkovića i njegove gizdave vile Dorice, požar u Meceninoj vili i požar u zapaljenoj registraturi u kojoj radi glavni lik romana Ivica Kičmanović. Iz opisa vatre u Kovačićevu romanu proizlaze književne posljedice, pa motiv vatre svakako zaslužuje detaljnije proučavanje.

Ključne riječi: Ante Kovačić; U registraturi; realizam; roman; motiv vatre

Prvi krug ili: Kratka retrospekcija

Tripot se pojavljuje motiv vatre u netipičnom realističnom romanu *U registraturi* Ante Kovačića (Celinje kraj Marije Gorice, 6. lipnja 1854. – Stenjevec/Zagreb, 10. prosinca 1889.), temeljnom djelu i jednom od najboljih romana hrvatskoga realizma. Trostruko pojavljivanje motiva vatre ukazuje na to da ono nije slučajno nego, vjerojatno, svjesno i s određenom književnom namjerom ubačeno u strukturu romanesknoga djela. Tri su velika požara kojima se treba posvetiti pažnja. Najprije gori seoska kuća Mate Zorkovića i njegove *gizdave vile Dorice*, zatim Mecenina vila u velikom gradu, a potom i registratura, državna ustanova, u kojoj radi glavni lik romana Ivica Kičmanović. Prvi požar opisuje se na svega tri stranice, drugi obuhvaća desetak stranica, dok je treći požar, vjerojatno zbog redaktorskih i uredničkih zahvata u *Vijencu* (2–52, 1888.; Zagreb: Matica hrvat-

ska, 1911.), sveden na svega jednu stranicu teksta. Iako se pojavljuje na svega petnaestak stranica, nesumnjivo je da je motiv vatre u obimnu trodijelnu romanu vrlo uočljiv i dominantan. Nakon pojava požara okreće se tijek radnje romana, otkrivaju se skriveni karakteri likova u kazališnoj igri skidanja maski, ali se i potpunim uništenjem skrivaju određene namjere i zatire se ono što se ne smije izreći. Vatra upućuje na socijalno raslojavanje hrvatskoga društva, utječe na književno razdoblje u koje se djelo tradicionalno svrstava, izvor je nekoliko nelogičnosti, a jednako je tako i aktivan sudionik u svim kompozicijskim i strukturnim slojevima romana. Iz opisa vatre u Kovačićevu romanu proizlaze književne posljedice, pa motiv vatre zaslužuje detaljnije i sistematičnije proučavanje.

Drugi krug ili: Konstituiranje sadašnjosti

Da bi proučavanje vatre bilo potpuno, treba proučiti same požare i odgovoriti na niz pitanja. Valja reći što je zapaljeno, odnosno što gori, tko je krivac za požar, je li požar podmetnut ili izbija zbog nepažnje, kako likovi reagiraju na požar i koje su, konačno, posljedice zapaljenja, odnosno što nakon požara ostaje. Na ta će se pitanja odgovoriti usporedbom triju požara pomoću logičkih binarnih opreka. Te su opreke selo / grad, krivac poznat / krivac nepoznat, slučajno zapaljeno / namjerno zapaljeno, masovna scena, ili ne i ranjeno / smrt. Iz opisa vatre i odgovora na postavljena pitanja izlazi i samo značenje motiva vatre kao važne unutartekstne činjenice.

Sižejno i kronološki, prvi požar buknuo je iz slamnatoga krova seljačke kuće Mate Zorkovića i njegove žene Dorice, drugi u Meceninoj vili u gradu, a treći u registraturi. U svim trima slučajevima gore interijeri, zatvoreni prostori, mjesta za stanovanje i poslovni, činovnički prostor. Već se iz onoga što je zahvaćeno vatrom nazire socijalno raslojavanje hrvatskoga društva i užih životnih prostora. Mate i Dorica Zorković poštenu su seljaci koji žive na svojem pastoralnom selištu, Mecena je sa svojim deapelativiziranim imenom bogat i razvratan građanin, a registarator Ivica Kičmanović državni službenik, školovan čovjek s vjerojatno neznatnim primanjima. Doričino i Matino imanje nalazi se na selu, a Mecenina kuća u gradu čime se ističe značajna prostorna i realistička opreka, odnos sela i grada. Lokalitet je Ivičine registrature nepoznat – možda se nalazi na selu, a možda u gradu. Kao što je Ivica Kičmanović seosko dijete nježnih, gradskih ruku, hibridni identitet i svojevrsni pofarbanac; kao što je Ivica Kičmanović čitav život boravio i na selu i u gradu; kao što nikada nije postao ni seljakom ni građaninom, tako je i sada mjesto njegova službovanja na međi dvaju kontrastnih prostora – seoskoga i gradskoga – i između jedne i druge strane navedene opreke. Vatra tu temeljnu opreku ponovno uprisutnjuje.

Nerazjašnjeno je kako prvi požar u Doričinoj kući izbija i tko je zapalio slamnati krov. Do kraja opisa pretpostavlja se da je požar podmetnut. Iako Dorica u svojoj hysteriji i dubokoj boli ukazuje na seoskoga lopova Mikulu proklinjući ga i prizivajući na njega jednakomjernu kaznu: "Uхватите seoskoga tata Mikulu ... on je to upalio: neka izgori živ! Pogrаbite onu kletu crnu nakazu – u dim s njime! Udavimo ga!" (Kovačić 2004: 135), Mikula se pita tko je upalio vatru po čemu se zaključuje da on nije krivac za podmetnuti požar: " – Jedno mi samo kopa po glavi: otkud taj izvanredni požar na Matinu selištu? Pa po bijelu danu?" (Kovačić 2004: 136) Njegovim riječima "...ali ja nijesam bio sam." (Kovačić 2004: 136–137) također se razaznaje da je požar podmetnut. Tko je zapalio Doričinu i Matinu kuću, ostaje do kraja romana nerazjašnjeno. Pretpostavka je da je požar podmetnuo Mecenin plaćenik crni Jakov pa se njemu takvo postupanje jednakom mjerom vraća - čime se strukturalno prvi požar u Dore povezuje s drugim požarom u Meceninoj vili. Suprotno tome, Mecenin dom izgorio je isključivo zbog Žoržova nehaja u pokretima nakon stravičnoga zaprepaštenja i neugodnoga iznenađenja. Vidjevši mrtvoga svojega poslodavca i dobrotvora, otrovanoga Mecenu, u silnu strahu, prestrašenosti i šoku, uz gotovo ekspresionističke, životinjske krikove baca svijeću prema njegovu krevetu: "Vrisne i zaurla još jednom, baci dogarajuću svijeću prema Meceninoj postelji poleti u mrak susjedne sobe" (Kovačić 2004: 307). Kao i s oprekom selo /grad u slučaju Ivica Kičmanovića, jednako je tako i s oprekom slučajno zapaljeno / namjerno zapaljeno. Na prvi pogled može se smatrati da je Ivica Kičmanović namjerno zapalio registraturu polivši je zapaljivom tekućinom i bacivši luč. Njegove su rečenice izrazito kratke, prekinute, istrzane, nedorečene; njegove su misli usredotočene na stari spis o krvavoj svadbi i na Laurino naturalističko zlodjelo ili njezinu fatalnu ljepotu; njegova pamet pomućena je alkoholom i ludilom, njegovo činovničko tijelo oboljelo je od *delirium tremens*. Može li se za takvoga čovjeka reći da je namjerno zapalio vatru ili se sve to može pripisati poremećenoj svijesti? Identitet i svijest Ivica Kičmanovića opet se nalaze na mutnoj i nejasnoj granici ludosti i bijesa (Kovačić 2004: 442).

Seljani pomažu gasiti požar na Doričinu i Matovu selištu. Masovna scena i opasnost situacije utječu na korištenje uskličnih neoglagoljenih i/ili kratkih imperativnih rečenica: "Vatra!", "Pomoć!", "Oh, kakva li je to peć!", "Podajte vedrice! Podajte brente! Da polijemo! Možda im što spasimo!", " – Vode! Vedrice... ", "Pomozite, izvucite! Oborimo vrata!", "Jao, ljudi! Ne dajmo da živa izgori!" (Kovačić 2004: 134–136). Budući da je slika gorenja Mecenina doma najprije usredotočena na začudan dijalog povampirene i beskrvne Laure, Mecenine štice i izvanbračne kćeri, i zaprepaštenoga Žorža, vatra se ne vidi. Vatru najprije opaža nevizualno prijetvorna Laura, "primjer romantičarskog modela fatalne žene" (LHP 2000: 375): " – Žorž, zaboga, to je vatra! Ne vidite li? Ne shvaćate li? Vatra! Vatra!

Vatra! Zovimo u pomoć, poletimo u dvorište!” (Kovačić 2004: 309). Laurine usklikne rečenice nisu nimalo djelotvorne; hinjene su. Nisu ni slične sličnim rečenicama koje izgovaraju seljani spašavajući Doričinu kuću. Treba se zamisliti ton njezinih riječi *Vatra!* kada potom konstatira da treba pozvati pomoć. Laurine riječi (“U dvorištu probudimo kuharicu i djevojke, a one će u stajama dignuti na noge kočijaša i pastire. Tu će domala planuti čitav dom, moj prijatelju! Tu ne valja mudrovati i zanovijetati.”, Kovačić 2004: 310) naspram Žoržovih poziva (“ – Na noge! Ljudi Božji i kršćenici! Sve je u vatri! Izgorjesmo! Izginusmo! Vatra! Vatra! Vatra! U pomoć, u pomoć, u pomoć!”, Kovačić 2004: 310) ili seljačkih povika djeluju izvještačeno, neprirodno i lažno. Laura svojim govorom odaje da nimalo ne mari i ne žali za Meceninu vilu. Doričine riječi “Ha! Ha! Ha! ... Gori, gori, gori! I tako je pravo ... Išćupali nam srce, izvadili nam dušu, zatukoše nam pamet! ... Ha, ha, ha! Svemu tomu krivi su lijepi obrazi i crne oči gizdave vaše vile Dorice” (Kovačić 2004: 135) pune su gorčine i jada, izraz su potpuna pada u *kolu od sreće*. To je zaprepašćujuća slika razočarane i pomahnitale Dorice koja afektivno i nesuvislo govori. I Dorica i Laura žele iz vatre spasiti sadržaj škrinje, sanduka. Dorica se mahnitno vraća u vatrom zahvaćenu kolibu po vjenčanu krunu u škrinji: “ – Ali vjenčanu krunu u škrinji? Ne, ne! Sve neka proždrije oganj; ona mi neće izgorjeti, ne! ...” (Kovačić 2004: 136). Dok je Dorici važno spasiti simbol svojega braka, Lauru zanima očev novac u sanduku. Dorica, utrčavši u plamteću seljačku kuću, žrtvuje svoj vlastiti život za ono što joj je sveto, za simbol njezina kršćanskog braka, dok ocoubojica Laura za svoju svetinju – novac otrovanoga oca – neće i ne želi sebe žrtvovati, nego žrtvuje druge. Dok gori Mecenina vila, dominira Laurin glas da se izvuče iz požara sanduk pa se masovna scena gašenja požara gotovo i ne razvija. Doričino i Laurino krvno srodstvo i biologizam nisu nadjačali utjecaj Laurinih proživljenih djevojačkih trauma, patnji, trpljenja, doživljenih poniženja, razočaranja i odgoja.

Zanimljivo je primijetiti da su prvi opažaji vatre u Doričinu slučaju vizualni jer seljani vide plamen na krovu seoske kuće, dok su u Meceninu slučaju prvi opažaji Laurini – najprije akustički (“ – A – a – a! Slušajte samo! Jeste li čuli! Pucketa i šušti nešto ...”, Kovačić 2004: 308; “Što to pucketa i šumi? Ne razumijem!”, Kovačić 2004: 309), a zatim i olfaktivni (“ – No, dragi moj kumordinaru Žorže, čujte: to sve jače pucketa i šumi. Na, kakav je to miris ... nije li to dim ... paljevina?”, Kovačić 2004: 306). Reakcija je seljaka na vatru puno brža negoli reakcija u Meceninu domu. Osim Laurina zatezanja, ključnu ulogu mogla bi imati i osjetila kojima se požar najprije percipira. Odabir osjetila kojim se percipira vatra identičan je s načinom doživljavanja požara i reakcijom na njega.

Sva tri požara završavaju potpunim uništenjem imovine (“Na selištu Mate Zorkovića sve je izgorjelo do crne zemlje, a pod večer kada se ljudi povratite sa

svoga rada ili tlake, zgrnulo se gotovo čitavo selo te stalo što vodom, što nakopanom zemljom trnuti ugarke od greda ...”, Kovačić 2004: 136; “Mecenov dom sa svim svojim napremama postade žrtvom velikoga požara. Kad je svanuo dan, još su samo gole, ražarene zidine stršile u zrak, a iz golemoga taloga, štono se surva među njih, kipio je crn i blatan dim, a ispod njega laznu ovdje i ondje sad mutan, sad zelenkast, a sad crven plamen poput skerleta...”, Kovačić 2004: 313; “Spasilo se nije ništa ...”, Kovačić 2004: 443). S ljudskim žrtvama nešto je drukčije. Pri pokušaju da izvuče vjenčanu krunu iz škrinje, Dorica nastrada: “Desno lice ispržila joj vatra do kosti i desno oko – štono se veli – do moždana.” (Kovačić 2004: 136) Mecena nije žrtva požara, nego Laurina trovanja žutim praškom. Prilikom izbijanja požara već je bio umoren. Je li bilo možda ljudskih žrtava od požara, ne zna se. Vatra jedino ubija Ivicu Kičmanovića koji se živ zapalio u registraturi. Nađeno je jedino njegovo pougljeno tijelo: “Iz garišta izvukoše pocrnjelu, do ugljena izgorjelu materiju ljudskoga trupla ... A nakon potraga i izvida za nestalim registratorom Ivicom Kičmanovićem utvrdilo se da ono do ugljena izgorjelo ljudsko truplo bijaše tijelo nesretnoga registratora koga se još za života uhvatila bolest i suludost koju medicina naziva *delirium tremens* ...” (Kovačić 2004: 443).

Treći krug ili: Uništenje budućnosti

Valja proučiti ulogu i simboliku vatre te što se njome postiglo unutar samoga teksta. Vatra u Dore i Mate simbolizira njihovo potpuno materijalno i psihofizičko uništenje. Izgubili su poštenje i dobar glas pred narodom; Dorica je izgubila svoju čast postavši prosjakinja ispržena lica; Mato se u osveti s crnim Jakovom strovalio u uvalu Ponorca (Kovačić 2004: 143); njihova imovinu nestaje. Vatra u Meceninoj vili utječe na promjenu Žoržova života. Žorž se odučava od raskoši, živi siromašnije i skromnije, uzima ženu koja ga maltretira. Lauri je vatra poslužila da skrije ubojstvo oca. Od tada počinje Laurino aktivno djelovanje i uništavanje drugih – fatalna romantičarska (anti)junakinja postaje strašna i krvoločna naturalistička (anti)junakinja. Vatra je u registraturi pomoćnik pri samoubojstvu, uništenju vlastite prošlosti (registra i spisa), razaranju sjećanja, skraćivanju životne patnje, traumatičnoga iskustva i bolesti. Realistični Ivica Kičmanović postaje modernistički mrk, ozbiljan, naprasit, čangrizav, osamljen, tajanstven i romantičarski suvišan čovjek osuđen na smrt. Vatra uništava sve suvišno; uništava suvišan (jer je nakon njega uništen svaki cilj Ivičina života) “omašan i otrcan spis o kaznenoj parnici hajdučice Laure” i suvišna registratora. Vatra u registraturi predstavlja i završetak: završetak Ivičina života, kraj patnji i skori kraj romana. Ona uništava zajedno, i registratora, i registar, i spise, i životopis/roman.

Motiv vatre u realističkom romanu *U registraturi* djeluje na roman jednako kao i na mitološku pticu feniks; vatra ujedno uništava i obnavlja, razara i stvara, ubija/umrtvljuje i uskrisuje. Vatra uništava staro, uništava dokaze – dokaze Doričina silovanja, dokaze o pravim Laurinim roditeljima, dokaze o životu Ivica Kičmanovića i Laurinu hajdučenju. Nakon požara uvijek nastaje nešto novo, novi pravac kretanja romaneskne radnje. Doričin pad uzdizanje je Mecene; Mecenina smrt i uništenje tijela u požaru Laurina je potpuna afirmacija i istinsko ogoljivanje njezina lika, dok je u zapaljenoj registraturi uništeno sjećanje na Laurino hajdučenje. Da bi se netko uzdigao, netko mora propasti. Obnova i uništenje života, ideala i sreće sva četiri lika, članova jedne potencijalne i neoformljene obitelji (Dora – Mecena – Laura – Ivica), povezani su s vatrom.

Nema nikakve sumnje da motiv vatre ima udjela i u samoj kompoziciji i strukturi romana. Zamisli li se da pripovijest o *gizdavoj vili Dorici* pripada dalekoj prošlosti do koje se dolazi retrospekcijom ili prvom krugu romana, zatim da pripovijest o Meceni, Lauri i cjelokupnu Ivičinu životu i njegovoj prošlosti pripada drugom krugu romana, a pripovijest o registratoru Ivici Kičmanoviću pripada sadašnjosti ili trećem krugu romana, tada se uočava da svaki kronološki poredan krug od Dorice preko Mecene do Ivice sadrži motiv vatre. Štoviše, motiv vatre u svakom je od tih krugova ključan i nezaobilazan događaj kojim taj krug završava i kojim se prekida ili okreće romaneskna radnja. Prvi krug završava Doričinim osakaćivanjem, prosjačenjem, izgubljenom bračnom i životnom srećom i završetkom retrospekcije, drugi krug završava nasilnim trovanjem Mecene i Laurinom krađom i njezinom književno-teatrološkom preobrazbom, a treći krug završava Ivičnim samouništenjem i krajem/uništenjem samoga romana. Ivičnim samozapaljenjem i paljenjem spisa uništeni su i romaneskni pripovjedači, odnosno personificirani životopis Ivica Kičmanovića u fantastičnoj sceni govori sve dok i sam ne postane žrtvom požara. Gorenje se doista događa u koncentričnim krugovima nakon kojega ostaje jedino etiološka predaja o kobnoj i ukletoj Laurinoj kapelici.

LITERATURA

- Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*, Večernji list, Zagreb.
Coha, Suzana (2008) "U registraturi", *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, Školska knjiga, Zagreb, 914–915.
Šicel, Miroslav (2000) "Ante Kovačić", *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 373–375.
Nemec, Krešimir (1999) *Povijest hrvatskog romana: od početaka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb.
Grdešić, Maša (2007) "Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića", *Poetika pitanja: Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Filozofski

fakultet, Odsjek za komparativnu književnost, FF press, Zagreb, 251-266.

Durić, D. Grad i povratak potisnutoga. Prostor u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=67772

*BURNING IN CONCENTRIC CIRCLES:
THE MOTIF OF FIRE IN THE NOVEL U REGISTRATURI BY ANTE KOVAČIĆ*

By Mario Šimudvarac, Zagreb

Summary

The motif of fire in the realistic novel U registraturi by the Croatian novelist Ante Kovačić is an important motif which has a major influence on the literary period of realism, in which it was created, as well as the novel characters and the core structure of the Romanesque work. The article comparatively describes three fires: the fire on Mate Zorković and his gizdava vila Dorica's land, the fire in Mecena's mansion and the fire in the registry office where the novel's main character, Ivica Kičmanović, works. The description of fire in Kovačić's novel generates some literary consequences so the fire motif definitely deserves to be more thoroughly studied.

Keywords: Ante Kovačić, U Registraturi; realism; novel; the motif of fire

Prijevod: autor